

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
навчально-науковий юридичний інститут
кафедра трудового, екологічного та аграрного права

ЯРЕМАК З. В.

ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ:

**методичні вказівки для підготовки до семінарських занять та
самостійної роботи здобувачів вищої освіти денної форми навчання**

ОП Право спеціальності 081 Право

Івано-Франківськ

2023

УДК 349.41:347.236]37.041(075.8)

*Рекомендовано до видання вченою радою Навчально-наукового юридичного інституту
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(протокол № 1 від 29 серпня 2023 року)*

Рецензенти:

***Вівчаренко О. А.**, доктор юрид. наук, доцент, заступник директора Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

***Мороз Г. В.**, кандидат юрид. наук, доцент, доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

Я 79 Яремак З. В. Вирішення земельних спорів: методичні вказівки для підготовки до семінарських занять та самостійної роботи здобувачів вищої освіти денної форми навчання ОП Право спеціальності 081 Право. Електронне видання. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2023. 40 с.

Методичні вказівки розроблені на основі ОП Право другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та є складовою методичного забезпечення вивчення вибіркової освітньої компоненти «Вирішення земельних спорів», покликана сприяти студентам у розумінні змісту, основних вимог, завдань, джерельної бази під час підготовки до занять та контролю знань. В посібнику викладені: завдання до семінарських і практичних занять, які включають короткі методичні рекомендації, що полегшить підготовку до занять, переліки питань, які виносяться на обговорення на занятті, практичних завдань, приклади судової практики. До кожної теми поданий перелік літератури, розширений перелік нормативно-правових актів, які регулюють відповідний вид відносин станом на 01.09.2023, а також судову практику земельних спорів. Розробка містить також програму навчальної дисципліни та завдання для самостійної роботи.

Методична розробка призначена для здобувачів вищої освіти, викладачів.

УДК 349.41:347.236]37.041(075.8)

© Яремак З. В., 2023

© ПНУ ім. В. Стефаника, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	7
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	9
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 1 <i>Законодавче регулювання вирішення земельних спорів</i>	9
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 2 <i>Вирішення земельних спорів у системі юридичних гарантій</i>	10
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 3 <i>Земельні спори: поняття, сутність і класифікація</i>	14
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 4 <i>Юрисдикційна і неюрисдикційна форми вирішення земельних спорів</i>	17
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 5 <i>Адміністративний порядок вирішення земельних спорів</i>	20
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 6 <i>Судовий порядок вирішення земельних спорів</i>	23
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 7 <i>Способи захисту земельних прав при вирішенні земельних спорів</i>	26
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 8-9 <i>Судова практика розгляду окремих категорій земельних спорів</i>	30
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	34

ПЕРЕДМОВА

Однією з важливих гарантій прав на землю в Україні є можливість їх судового захисту. Поряд із цим законодавством передбачений і позасудовий порядок вирішення земельних спорів. Сучасне земельне законодавство визначає загальні засади розгляду та вирішення земельних спорів органами місцевого самоврядування та шляхом медіації. Порядок та особливості судового розгляду земельних спорів визначаються нормативно-правовими актами процесуальних галузей законодавства. У зв'язку з цим інститут вирішення земельних спорів є міжгалузевим правовим інститутом, основу якого складають норми земельного права України.

Загальні засади правового регулювання вирішення земельних спорів вивчалися здобувачами вищої освіти у процесі вивчення навчальної дисципліни «Земельне право України». Водночас у межах курсу «Вирішення земельних спорів» здобувачі вищої освіти зможуть детально ознайомитися з особливостями земельних спорів як специфічного виду земельних правовідносин та особливостями процедури розгляду та вирішення земельних спорів.

Вибіркова освітня компонента «Вирішення земельних спорів» є складовою освітньо-професійної програми Право підготовки здобувачів освітнього рівня магістр за спеціальністю 081 Право та спрямована на поглиблення та удосконалення теоретичних знань і практичних вмінь та навичок щодо самостійного розв'язання завдань, пов'язаних із вирішенням земельних спорів та захистом прав на землю.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Вирішення земельних спорів» є законодавство про вирішення земельних спорів, поняття та юридична природа земельних спорів, їх об'єктно-суб'єктний склад, види, особливості судового та позасудового порядку розгляду та вирішення земельних спорів.

Метою викладання навчальної дисципліни «Вирішення земельних спорів» є формування теоретичних знань про порядок вирішення земельних спорів, а також оволодіння навиками застосування нормативно-правових актів земельного та інших галузей законодавства для врегулювання земельного спору.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Вирішення земельних спорів» є формування фахових та предметних компетентностей щодо знання основних нормативно-правових актів земельного законодавства та набуття умінь з визначення особливостей правовідносин, що виникають при розгляді та вирішенні земельних спорів, та специфіки вирішення окремих категорій земельних спорів, застосування юрисдикційних і неюрисдикційних форм врегулювання земельного конфлікту, правильного юридичного аналізу правозастосовної практики розгляду і вирішення земельних спорів.

При вивченні навчальної дисципліни використовуються такі форми навчальної роботи: лекції, семінарські заняття, консультації, написання письмових контрольних робіт, самостійна робота студентів.

Семінарське заняття – вид навчального заняття, на якому викладач організовує обговорення студентами питань з попередньо визначених силабусом тем. Семінарські заняття проводяться у формі бесіди, рецензування та обговорення рефератів, доповідей, дискусій. *Практичне заняття* – це вид навчального заняття, на якому викладач організовує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентами відповідно сформульованих завдань.

На заняттях з навчальної дисципліни «Вирішення земельних спорів» поєднуються форми проведення семінарських та практичних занять, фронтальне та індивідуальне опитування студентів, усна і письмова перевірка знань, детальний аналіз практичних завдань – реальних юридичних справ та фактів. Перелік тем семінарських занять визначений силабусом. Семінарські (практичні) заняття проводяться з основних тем і є ефективною формою закріплення теоретичних знань, отриманих на лекціях і під час самостійної роботи з навчальною і науковою літературою. Головна *мета* семінарських (практичних) занять — опанування студентами навчальної дисципліни, забезпечення глибокого і всебічного аналізу та колективного обговорення основних проблем дисципліни, формування вміння творчого застосування отриманих знань на практиці.

Цей посібник містить вимоги, питання, практичні завдання і перелік джерел для забезпечення підготовки студентів денної форми до семінарських (практичних) занять. До кожної теми, що виноситься для аналізу на семінарське заняття, подана коротка анотація, в якій вказується на чому потрібно зосередити увагу при вивченні теми. До тем також поданий перелік питань, що носять конкретний, деталізований характер і цим самим забезпечують глибше розуміння теми та акцентують увагу на основних положеннях законодавства, а також перелік спеціальної літератури, чинних нормативно-правових актів та судової практики. До тем також включені практичні завдання, які передбачають юридичний аналіз відносин, кваліфікацію юридичних фактів, що мали місце. При вирішенні практичних завдань, насамперед необхідно проаналізувати коло відносин, які склалися, та вибрати правові норми, що підходять для врегулювання в даному випадку. Вибравши норму, слід переконатись в її чинності та аутентичності тексту, перевірити межі дії, щоб впевнитись, що саме вона (чи кілька норм), стануть нормативною підставою правової кваліфікації. В процесі аналізу норми відбувається також її тлумачення, з'ясування змісту з урахуванням вивчених теоретичних положень. Правова кваліфікація представляє собою юридичну оцінку всієї сукупності фактичних обставин справи шляхом віднесення конкретного випадку до сфери дії певних юридичних норм. *Відповідь* – *вирішення практичних завдань повинна бути максимально повною, обґрунтованою, з посиланням на конкретні статті нормативно-правових актів та визначенням можливих варіантів вирішення, які можуть відрізнятися в залежності від зміни обставин.*

Підготовка до семінарських (практичних) занять не вимагає переписування (відтворення) положень підручників чи статей нормативно-правових актів, однак для належних, обґрунтованих відповідей попередньо мають бути проаналізовані та занотовані (письмово чи в електронній формі) номери статей, їх положення, висновки та анотації наукових джерел, які використовуються при відповідях.

Відповідно до Положення про порядок організації і контролю самостійної роботи студентів Навчально-наукового юридичного інституту, затвердженого вченою радою ННЮІ *самостійна робота студента* – це форма організації індивідуального вивчення студентами навчального матеріалу в аудиторний та поза аудиторний час з метою формування самостійності як особистісної риси та важливої професійної якості молодої людини, суть якої полягає в уміннях планувати, систематизувати, контролювати й регулювати свою діяльність під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі.

Таким чином, самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом і виконується в поза аудиторний час, передбачений програмою навчальної дисципліни. Під час вивчення навчальної дисципліни студенти повинні здобути навички самостійно мислити, поглиблювати засвоєні теоретичні знання, опанувати практичні навички прийняття правових рішень.

Самостійна робота студента включає:

- опрацювання лекційного матеріалу і рекомендованої літератури;
- аналіз літератури та електронних джерел інформації з відповідної тематики;
- вивчення матеріалу, винесеного на самостійне опрацювання;
- підготовка до практичних (семінарських) занять;
- виконання завдань для самостійної роботи;
- виконання індивідуальних завдань;
- тестова самоперевірка знань.

Контроль за самостійною роботою студентів може здійснюватися викладачем у таких формах:

- поточний контроль засвоєння знань на основі оцінки усної відповіді на питання, повідомлення, доповіді тощо (на практичних або семінарських заняттях);
- контроль виконання письмових домашніх завдань;
- тестування;
- перевірка виконання модульної контрольної роботи;
- перевірка виконання індивідуальних самостійних завдань;
- підсумкове оцінювання знань програмового матеріалу – залік.

Основою підготовки до занять виступають такі *базові навчальні та наукові джерела:*

1. Арсенюк А. О. Процесуально-процедурний порядок судового розгляду земельних спорів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016.

2. Бурцев О. В. Правові засади вирішення межових земельних спорів: монографія. Харків: Друк. Мадрид, 2017.
3. Земельні спори: правові висновки Верховного Суду / упорядник Ю. Я. Чумак. Київ: Алерта, 2021.
4. Коваленко Т. О. Реалізація принципу законності у регулюванні земельних відносин в Україні: проблеми законодавчого забезпечення: монографія. Київ: Правова єдність, 2017.
5. Кулинич П.Ф. Земельна реформа в Україні: правові проблеми : монографія. Київ: Норма права, 2021.
6. Лейба Л. В. Земельні спори та порядок їх вирішення: монографія. Харків: Право, 2007.
7. Мірошниченко А. М. Колізії у правовому регулюванні земельних відносин: монографія. Київ: Правова єдність, 2009.
8. Мягкоход Ю. В. Способи захисту земельних прав за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: Київ, 2014.
9. Правові позиції Великої Палати Верховного Суду у спорах, що виникають із земельних правовідносин: посібник / Л. А. Швецова та ін. Харків, 2021.
10. Федчишин Д. В. Реалізація та захист земельних прав в Україні: проблеми теорії та практики: моногр. Херсон: Гельветика, 2020.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Законодавче регулювання вирішення земельних спорів

Історія розвитку законодавства про вирішення земельних спорів.

Сучасне нормативно-правове регулювання вирішення земельних спорів.

Співвідношення нормативно-правових актів земельного законодавства та актів інших галузей законодавства з питань вирішення земельних спорів.

Напрями вдосконалення законодавства про вирішення земельних спорів.

Вирішення земельних спорів у системі юридичних гарантій прав на землю

Система юридичних гарантій забезпечення земельних прав.

Конституційна гарантія судового захисту земельних прав.

Загальні та спеціальні юридичні гарантії земельних прав.

Юридична сутність вирішення земельного спору як гарантії земельних прав.

Вирішення земельних спорів як функція державного управління. Вирішення земельних спорів як вид земельно-юрисдикційних правовідносин.

Проблеми вирішення земельних спорів у світлі сучасної земельної реформи.

Земельні спори: поняття, сутність і класифікація

Поняття земельного спору: основні наукові підходи. Ознаки земельного спору. Особливості виникнення земельного спору.

Розмежування земельних спорів з суміжними видами спорів (конфліктів). Земельні спори та майнові спори, пов'язані із земельними відносинами.

Суб'єкти земельних спорів. Особливості об'єктного складу земельних спорів. Зміст земельного спору.

Законодавче визначення видів земельних спорів. Наукові класифікації земельних спорів.

Юрисдикційна і неюрисдикційна форми вирішення земельних спорів

Основні форми вирішення земельних спорів.

Юрисдикційні форми вирішення земельних спорів. Судова форма захисту земельних прав. Адміністративна форма вирішення земельного конфлікту.

Неюрисдикційна форма вирішення земельних спорів. Альтернативні способи врегулювання спору в системі форм захисту земельних прав. Види альтернативних способів врегулювання спору. Медіація як законодавчо закріплений спосіб врегулювання земельного спору. Самозахист земельних прав.

Адміністративний порядок вирішення земельних спорів

Види земельних спорів, що підлягають позасудовому вирішенню.

Органи, що розглядають земельні спори, їх повноваження.

Особливості процедури розгляду та вирішення земельних органами місцевого самоврядування. Правовий статус та компетенція комісій з розгляду земельних спорів. Права та обов'язки сторін при вирішенні земельних спорів.

Юридичне значення рішень державних органів та органів місцевого самоврядування, прийнятих у земельних спорах. Проблеми виконання рішень щодо земельних спорів, які вирішуються в позасудовому порядку.

Судовий порядок вирішення земельних спорів

Характеристика та види земельних спорів, що розглядаються в судовому порядку.

Процедура розгляду та вирішення земельного спору судом. Позовна давність при розгляді справ зі спорів, що виникають із земельних відносин. Процесуальні питання в справах зі спорів, що виникають із земельних відносин.

Розмежування юрисдикцій судів при вирішенні земельного спору. Практика Великої Палати Верховного Суду щодо юрисдикції земельних спорів. Юрисдикція адміністративних судів щодо вирішення земельних спорів. Категорії спорів, які вирішуються судами загальної юрисдикції. Юрисдикція господарських судів щодо вирішення земельних спорів.

Напрями розвитку процесуального законодавства, що регулює судовий порядок вирішення земельних спорів.

Способи захисту земельних прав при вирішенні земельних спорів

Поняття «способи захисту земельних прав». Способи захисту земельних прав. співвідношення способів захисту прав, визначених Цивільним кодексом України та Земельним кодексом України.

Класифікація способів захисту земельних прав.

Ефективність та належність способів захисту земельних прав.

Судова практика розгляду окремих категорій земельних спорів

Правові позиції Верховного суду щодо розгляду земельних спорів.

Особливості вирішення земельних спорів щодо набуття, реалізації та припинення права власності на земельні ділянки.

Особливості вирішення земельних спорів щодо реалізації права постійного користування земельними ділянками.

Особливості вирішення земельних спорів щодо договірної форми використання земельних ділянок на умовах оренди.

Особливості вирішення земельних спорів щодо окремих інститутів права землекористування.

Особливості вирішення майнових спорів, пов'язаних із земельними відносинами.

Врегулювання земельних спорів шляхом медіації

Застосування посередництва у вирішенні земельних конфліктів. Поняття і види посередництва.

Медіація як спосіб вирішення земельно-правових конфліктів. Основні принципи медіації. Стадії процедури посередництва.

Проблема практичного застосування медіації при вирішенні земельних спорів.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 1 (2 год.)

ТЕМА. ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

У процесі вивчення теми студенти повинні дослідити історичні аспекти розвитку законодавства про вирішення земельних спорів.

Вивчення інших питань передбачає аналіз сучасного земельного законодавства України та з'ясування особливостей законодавчого регулювання вирішення земельних спорів. Останнє питання передбачає обґрунтування власних пропозицій щодо вдосконалення законодавства про вирішення земельних спорів у сучасних умовах.

Питання для обговорення:

1. Історія розвитку законодавства про вирішення земельних спорів.
2. Сучасний стан нормативно-правового регулювання земельно-юрисдикційних відносин.
3. Співвідношення нормативно-правових актів земельного законодавства та актів інших галузей законодавства з питань вирішення земельних спорів.
4. Напрями вдосконалення законодавства про вирішення земельних спорів.

Методичні завдання:

1. Вкажіть основні нормативно-правові акти земельного та інших галузей законодавства, що регулюють порядок вирішення земельних спорів.

Які з них мають основоположне значення при регулюванні вказаних відносин?

2. Висловіть свою точку зору з приводу наявних прогалин у нормативно-правових актах земельного законодавства з питань вирішення земельних спорів.

Які, на Ваш погляд, нормативно-правові акти необхідно прийняти для їх усунення?

3. Яке співвідношення існує між нормами Земельного та Цивільного кодексів України, спрямованих на регулювання відносин власності на землю та землекористування?

Яким на Вашу думку повинно бути співвідношення аналогічних норм Земельного кодексу України та інших нормативно-правових актів при вирішенні спорів щодо права власності на землю та права землекористування?

4. На основі опрацювання рекомендованої літератури висловіть власну точку зору з приводу напрямів удосконалення законодавства про вирішення земельних спорів.

Рекомендована література:

1. Каракаш І. І. Правове регулювання розгляду та вирішення земельних спорів як гарантія захисту прав на землю. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 132–138.
2. Кузнєцова Н. Проблеми співвідношення земельного та цивільного законодавства при вирішенні господарських спорів з питань земельних відносин. *Право України*. 2009. № 9. С. 19–21.
3. Лейба Л. В. Земельні спори та порядок їх вирішення : моногр. / Л. В. Лейба; за ред. М. В. Шульги. Х. : Право, 2007.
4. Лисенко Я. О. Правове регулювання земельних юрисдикційних відносин в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 20 с.
5. Погрібний О. О. Щодо місця інституту земельних спорів у системі земельного права. *Право України*. 2009. № 9. С. 11- 14.
6. Федчишин Д. В. Реалізація та захист земельних прав в Україні: проблеми теорії та практики: моногр. Херсон: Гельветика, 2020.
7. Яремак З. В. Місце інституту вирішення земельних спорів в системі земельного права. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: зб. наук. статей*. Івано-Франківськ, 2019. Вип. 51. С. 99 – 110.
8. Яремак З. В. Способи захисту прав на землю: співвідношення норм матеріального і процесуального права. *Екологічне право України*. 2019. № 4. С. 42 – 46.
9. Яцун О.В. Розвиток законодавства з питань вирішення земельних спорів. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 4. С. 177-188.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 2 (2 год.)

ТЕМА. ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ У СИСТЕМІ ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ

Земельний кодекс України вирішення земельних спорів відносить до гарантій (гарантій захисту) прав на землю. Це дає підстави визнавати земельні спори як вид земельних правовідносин, регламентованих нормами земельного законодавства. Саме по собі законодавче закріплення гарантій без визначення відповідного механізму її забезпечення носитиме декларативний характер та не виконуватиме основного функціонального призначення гарантій – забезпечення реалізації, охорони і захисту прав людини. У зв'язку з цим розкриття поняття, видів та механізму гарантій прав на землю є не лише необхідною умовою для успішної реалізації цих прав, а й для подальшого належного нормативного визначення та ефективного державного регулювання земельних відносин.

Вирішення земельного спору є правовою гарантією захисту прав на землю, що забезпечується (реалізовується) за допомогою органів місцевого самоврядування в межах визначених законом повноважень приймати рішення, яке відновлюватиме порушене, невизнане чи оспорюване право. Це дає нам підстави говорити, що в даному випадку ці органи наділені компетенцією (владними повноваженнями) щодо розгляду та прийняття рішення в земельних спорах та реалізують функцію державного управління.

Термінологічне формулювання гарантії як «вирішення земельних спорів» дає підстави визначати таку гарантію як активну діяльність суб'єктів, спрямовану на отримання певного результату. Адміністративний порядок вирішення і прийняття рішення визначено ст. ст. 159 – 161 Земельного кодексу України. Логічним видається висновок про те, що вирішення земельних спорів органами місцевого самоврядування є земельними відносинами процесуального змісту.

Водночас на сьогодні актуальною залишається проблема ефективності вирішення земельних спорів та укріплення її значимості як гарантії захисту прав на землю. При цьому виникають практичні проблеми розмежування компетенції, ефективності процедур розгляду справ та виконання рішень в земельних спорах. Все це ускладнює захист земельних прав та вирішення спорів, що виникають із земельних правовідносин, а дана гарантія не отримує належної практичної реалізації та певною мірою носить декларативний характер.

В результаті вивчення теми студенти набувають теоретичних знань про специфіку правових інститутів земельного права та земельного законодавства і їх вплив на вирішення земельних спорів.

Питання для обговорення:

1. Система юридичних гарантій забезпечення земельних прав. Загальні та спеціальні юридичні гарантії земельних прав.
2. Конституційна гарантія судового захисту земельних прав.
3. Юридична природа земельного спору:
 - 3.1. Юридична сутність вирішення земельного спору як гарантії земельних прав.
 - 3.2. Вирішення земельних спорів як функція державного управління.
 - 3.3. Вирішення земельних спорів як вид земельно-юрисдикційних правовідносин.
4. Проблеми вирішення земельних спорів у світлі сучасної земельної реформи.

Практичні завдання:

1. Ознайомтесь з Постановою Касаційного господарського суду Верховного суду від 28.02.2020 у справі № 913/169/18 та проведіть аналіз переходу права на земельну ділянку в порядку ст. 120 ЗК України та ст. 7 Закону України «Про оренду землі».

Які гарантії виникнення, реалізації, захисту прав орендаря та орендодавця земельних ділянок?

2. 13 березня 2008 року Миколаївська міська рада прийняла рішення, згідно якого надала первинній набувачці дозвіл на складання проекту землеустрою щодо відведення спірної земельної ділянки за рахунок земель ДП «Миколаївське лісове господарство» з метою передання її у власність для будівництва й обслуговування житлового будинку та господарських споруд.

19 грудня 2008 року Миколаївська міська рада прийняла рішення, згідно якого затвердила проєкт землеустрою та передала у власність первинній набувачці спірну

земельну ділянку за рахунок земель ДП «Миколаївське лісове господарство» для будівництва й обслуговування житлового будинку та господарських будівель.

26 лютого 2009 року на підставі вказаних рішень особа отримала державний акт.

24 листопада 2010 року первинна та кінцева набувачки уклали договір купівлі-продажу, згідно з яким кінцева набувачка отримала право власності на спірну земельну ділянку, про що внесений запис до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

1 серпня 2017 р. прокурор подав в інтересах держави в особі Миколаївської обласної державної адміністрації, до Миколаївської міської ради, ОСОБА_1 (первинна набувачка), ОСОБА_2 (кінцева набувачка) за участю третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, - Державного підприємства «Миколаївське лісове господарство», Виконавчого комітету Миколаївської міської ради - про визнання незаконним і скасування окремих пунктів рішення ради, визнання недійсним державного акта, витребування земельної ділянки шляхом знесення спорудженого на ній об'єкта нерухомості. Він стверджував, що міська рада протиправно передала земельну ділянку лісового фонду у приватну власність із земель лісогосподарського призначення, а надалі змінила цільове призначення на землі житлової та громадської забудови.

Суд першої інстанції погодився із деякими доводами прокурора та задовольнив позов частково, відмовивши у витребуванні спірної земельної ділянки шляхом знесення спорудженого на ній об'єкта нерухомості. Апеляційний суд вважав, що вимоги слід задовольнити повністю. Він погодився із висновками суду першої інстанції стосовно визнання незаконними та скасування оскаржених прокурором пунктів рішення міської ради і визнання недійсним виданого первинній набувачці державного акта щодо права власності на спірну земельну ділянку. Крім того, апеляційний суд, на відміну від суду першої інстанції, витребував цю ділянку від кінцевої набувачки та зобов'язав її знести житловий будинок і господарські будівлі та споруди з парканом.

1) Чи має прокурор право заявити позов в інтересах держави в особі обласної державної адміністрації;

2) Чи не пропустив він позовну давність за заявленими вимогами;

3) Чи є належним способом захисту вимога про витребування земельної ділянки «шляхом знесення об'єкта нерухомості»;

4) Чи дотримав суд апеляційної інстанції, задовольняючи вимогу про витребування спірної земельної ділянки, принцип правомірного втручання у право мирного володіння майном?

Рекомендована література:

1. Арсенюк А. О. Процесуально-процедурний порядок судового розгляду земельних спорів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016.

2. Каракаш І. І. Правове регулювання розгляду та вирішення земельних спорів як гарантія захисту прав на землю. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 132–138.
3. Коваленко Т. О. Реалізація принципу законності у регулюванні земельних відносин в Україні: проблеми законодавчого забезпечення: монографія. Київ: Правова єдність, 2017.
4. Ковальський Д. В. Земельно-процесуальні правовідносини: дис... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 193 с.
5. Лейба Л. В. Земельні спори та порядок їх вирішення : моногр. / Л. В. Лейба; за ред. М. В. Шульги. Х. : Право, 2007.
6. Лисенко Я. О. Правове регулювання земельних юрисдикційних відносин в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 20 с.
7. Погрібний О. О. Щодо місця інституту земельних спорів у системі земельного права. *Право України*. 2009. № 9. С. 11- 14.
8. Черкашина М. К. Особливості правових гарантій у сфері використання та охорони землі. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 11. С. 129–132.
9. Яремак З. В. Місце інституту вирішення земельних спорів в системі земельного права. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: зб. наук. статей*. Івано-Франківськ, 2019. Вип. 51. С. 99 – 110.
10. Яремак З. В. Вирішення земельних спорів як гарантія прав на землю. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Харків, 22 травня 2020 р.)* / за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2020. С. 334–337.

Нормативно-правові акти:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. Відом. Верхов. Ради України. 2002. № 3. Ст. 27.
2. Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 р. № 161-XIV. *Відом. Верхов. Ради України*. 1998. № 46-47. Ст. 280.
3. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997. *Відом. Верхов. Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

Судова практика:

1. Земельні спори: правові висновки Верховного Суду / упоряд. Ю. Я. Чумак. Київ: Алерта, 2021.
2. Правові позиції Великої Палати Верховного Суду у спорах, що виникають із земельних правовідносин: посібник / Л. А. Швецова та ін. Харків, 2021.
3. Дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду у справах зі спорів, що виникають із земельних відносин (застосування норм матеріального права), рішення, внесені до ЄДРСР за період з 20.04.2018 р. по 18.09.2019 р.
4. Дайджест практики Верховного Суду у справах із договору оренди землі. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Daijest_orenda_zemli_2018_2021.pdf
6. Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 7. *Вісн. Верхов. Суду України*. 2004. № 6. Ст. 22.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 3 (2 год.)

ТЕМА. ЗЕМЕЛЬНІ СПОРИ: ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ І КЛАСИФІКАЦІЯ

Під час вивчення теми студенти повинні засвоїти поняття та основні ознаки земельного спору. Опрацювання теми передбачає з'ясування студентами структури земельного спору та особливостей основних його елементів.

Студентам слід також на основі Земельного кодексу України та інших нормативно-правових актів земельного законодавства вміти характеризувати конкретні спірні ситуації та виділяти основні їх елементи.

Необхідно також вміти розмежовувати земельні спори у вузькому розумінні із суміжними видами правових спорів (конфліктів). У процесі вивчення теми студенти повинні дослідити наукову літературу щодо поділу земельних спорів на групи за різними класифікаційними критеріями.

Аналіз окремих видів земельних спорів повинен здійснюватися шляхом їх порівняльної характеристики (виявлення спільних ознак, відмінностей тощо). Особливу увагу студенти повинні зосередити на законодавчому регулюванні видів земельних спорів.

Вивчення питань теми передбачає поглиблене знання онтологічної сутності та еволюції думки щодо поняття, класифікації та особливості вирішення земельних спорів.

Питання для обговорення:

1. Поняття земельного спору: основні наукові підходи. Ознаки земельного спору. Особливості виникнення земельного спору.
2. Суб'єкти земельних спорів. Особливості об'єктного складу земельних спорів. Зміст земельного спору.
3. Законодавче визначення видів земельних спорів. Інші класифікації земельних спорів.
4. Розмежування земельних спорів з суміжними видами спорів (конфліктів). Земельні спори та майнові спори, пов'язані із земельними відносинами.

Практичні завдання:

1. Ознайомтесь з Постановою Великої палати Верховного суду від 18.04.2023 р. у справі № 357/8277/19 та проведіть аналіз структури земельного спору, що виник.

Що є предметом та підставою позову у цій справі?

Коли виник земельний спір у цій справі?

2. 06.06.2017 Фермерське господарство "Сонячне" (далі - Позивач) подало позовну заяву про визнання договору оренди землі № 30, укладеного 03.05.2007 (далі - Договір) між Позивачем та Веселівською державною адміністрацією Запорізької області (далі - Відповідач), поновленим на 49 років на тих самих умовах, які були передбачені Договором, та визнання укладеною додаткової угоди до Договору про поновлення договору на 49 років (далі - Додаткова угода).

Відповідачем (орендодавець) та Позивачем (орендар) 03.05.2007 укладено Договір, за умовами якого орендодавець надає, а орендар приймає в строкове

платне користування земельну ділянку для створення громадського пасовища, яка знаходиться на території Веселівської селищної ради. Відповідно до п. 8 Договору його укладено строком на 10 років і діє він до 01.01.2017.

Позивач листом-повідомленням № 4 від 21.09.2016 звернувся до Відповідача-1 з проектом додаткової угоди та просив продовжити строк дії Договору на 49 років на попередніх умовах, щодо яких сторони дійшли згоди і які зазначені у Договорі. До листа-повідомлення № 4 Позивач додав проект додаткової угоди про продовження строку дії Договору на 49 років з терміном дії договору до 2065 року. Позовна заява мотивована тим, що Відповідач як особа що здійснює розпорядження землями, що перебувають за умовами Договору в оренді Позивача безпідставно та всупереч вимогам законодавства ухиляється від поновлення дії Договору на тих самих умовах на 49 років та від укладення з Позивачем Додаткової угоди, незважаючи на наявність у Позивача переважного права перед іншими особами на укладення договору оренди землі на новий строк, оскільки Позивач продовжує користуватись вказаною земельною ділянкою, належним чином виконував та виконує обов'язки за умовами Договору.

Позивач вказав, що під час укладення у 2007 році Договору на 10 років з кінцевою датою дії 01.01.2017 проведена грошова оцінка земельної ділянки, а Відповідач виклав пропозицію змінити умови Договору із погодженням розміру орендної плати 8 % від нормативної грошової оцінки земельної ділянки та з терміном дії 7 років, пославшись лише на рекомендації з встановлення ставки орендної плати, які не є нормативно-правовим актом, тоді як цей розмір ставки орендної плати є завищеним та суперечить закріпленому нормам Податкового кодексу України, враховуючи також особливості ведення господарства Позивачем на орендованих ділянках та неврожаї 2012-2013 р.р.

За викладених обставин Позивач визначив ч. 6 ст. 33 Закону України "Про оренду землі" як правову підставу вимог про поновлення дії Договору та укладення Додаткової угоди з огляду на те, що Відповідач всупереч вимогам законодавства протягом місяця після закінчення строку Договору не направив повідомлення із запереченнями та відмовою в поновленні Договору, а направлені Відповідачем-1 заперечення та відмова в поновленні Договору до закінчення строку Договору не відповідають ч. 6 ст. 33 Закону України "Про оренду землі".

18.10.2017 Господарський суд Запорізької області прийняв рішення (залишене без змін постановою Донецького апеляційного господарського суду від 06.12.2018): позовні вимоги до Відповідача задовольнити частково: визнати поновленим на 10 років на тих самих умовах Договір та вважати укладеною Додаткову угоду між сторонами, відповідно до якої строк дії Договору продовжений на 10 років, а інші умови Договору зберігають чинність; в іншій частині позову відмовити.

Рішення судів мотивовані існуванням підстав для часткового задоволення позову за вимогами Позивача в силу прямої вказівки ч. 6 ст. 33 Закону України "Про оренду землі" з огляду на своєчасне повідомлення Позивачем Відповідача про намір

скористатись переважним правом та укласти Договір на новий строк. Суди виходили з того, що Відповідач не заявив в порядку ч. 6 ст. 33 Закону України "Про оренду землі" жодних заперечень щодо поновлення Договору, оскільки не заявив про жодні порушення Позивачем умов Договору, лише про незгоду із запропонованими Позивачем в листах-повідомленнях умовами. Також суди вказали, що Позивач продовжує користуватись орендованою ним за Договором Земельною ділянкою після закінчення строку його дії та сплачувати орендну плату, також він належним чином виконує умови Договору. Відмова в поновленні Договору на 49 років мотивована прямою вказівкою закону поновлювати договір оренди земельної ділянки на той самий строк згідно з ч. 6 ст. 33 Закону України "Про оренду землі".

Рішення оскаржено до суду касаційної інстанції.

- 1) *Яке рішення у цій справі має прийняти суд касаційної інстанції?*
- 2) *Чи дотримані судами положення статті 84 ГПК України щодо меж розгляду позовних вимог?*
- 3) *Чи є підстави вважати, що у Позивача виникло право на позов у зв'язку із стверджуваними Позивачем порушеннями з боку Відповідача-1 ч. 6 ст. 33 Закону?*
- 4) *Чи можливо в рамках цього судового провадження вирішувати спір про збільшення розміру орендних платежів?*

Рекомендована література:

1. Арсенюк А. О. Процесуально-процедурний порядок судового розгляду земельних спорів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016.
2. Годованюк А. Й. Поняття земельних спорів. *Правове життя сучасної України*: у 3 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса: Гельветика, 2020. Т. 2. С. 254–257.
3. Годованюк А. Й. Класифікація земельних спорів: історичний аспект. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2021 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса: Гельветика, 2021. С. 559–562.
3. Коваленко Т. О. Реалізація принципу законності у регулюванні земельних відносин в Україні: проблеми законодавчого забезпечення: монографія. Київ: Правова єдність, 2017.
4. Лейба Л. В. Земельні спори. Велика українська юридична енциклопедія. Т. 16: Земельне та аграрне право / редкол.: М. В. Шульга (голова), В. В. Носік, П. Ф. Кулинич (заст. голови) та ін. Харків: Право, 2019. С. 240–242.

Нормативно-правові акти:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. Відом. Верхов. Ради України. 2002. № 3. Ст. 27.
2. Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 р. № 161-XIV. Відом. Верхов. Ради України. 1998. № 46-47. Ст. 280.
3. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. Відом. Верхов. Ради України. 1996. № 47. Ст. 256.
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997. Відом. Верхов. Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.

5. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ Відом. Верхов. Ради України. 1992. № 6. Ст. 56.

Судова практика:

1. Земельні спори: правові висновки Верховного Суду / упоряд. Ю. Я. Чумак. Київ: Алерта, 2021.
2. Правові позиції Великої Палати Верховного Суду у спорах, що виникають із земельних правовідносин: посібник / Л. А. Швецова та ін. Харків, 2021.
3. Земельні правовідносини: правові позиції Великої Палати Верховного Суду у спорах, що виникають із земельних правовідносин / Л. А. Швецова та ін. Київ: ВД «Дакор», 2020.
3. Дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду у справах зі спорів, що виникають із земельних відносин (застосування норм матеріального права), рішення, внесені до ЄДРСР за період з 20.04.2018 р. по 18.09.2019 р.
4. Дайджест практики Верховного Суду у справах із договору оренди землі. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Daijest_orenda_zemli_2018_2021.pdf
6. Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 7. Вісн. Верхов. Суду України. 2004. № 6. Ст. 22.
7. Особливості розгляду земельних спорів судами господарської юрисдикції / Ю. Чумак, суддя-спікер Касаційного господарського суду у складі верховного суду 25.09.2020 р.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 4 (2 год.)

ТЕМА. ЮРИСДИКЦІЙНА І НЕЮРИСДИКЦІЙНА ФОРМИ ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

Загальноновизнаним у юридичній науці є поділ форм захисту з урахуванням особливостей суб'єкта застосування засобів захисту на юрисдикційну і неюрисдикційну. При юрисдикційній формі захисту особа, права і законні інтереси якої порушені неправомірними діями, звертається за захистом до державних чи інших компетентних органів, які уповноважені приймати необхідні заходи для відновлення порушеного права і припинення правопорушень. У межах юрисдикційної форми виділяють судовий і адміністративний (позасудовий) порядок захисту порушених прав. Неюрисдикційна охоплює дії громадян і організацій будь-якими не забороненими законом засобами самостійно захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (медіація, переговори, самозахист).

В результаті вивчення цієї теми студенти набудуть навичок вмінати аргументувати вибір шляхів вирішення земельних спорів та способів захисту земельних прав, критично оцінювати отримані результати та обґрунтовувати прийняті рішення.

Питання для обговорення:

1. Основні правові форми вирішення земельних спорів.
2. Юрисдикційні форми вирішення земельних спорів:
 - 2.1. Судова форма захисту земельних прав.
 - 2.2. Адміністративна форма вирішення земельного конфлікту.

3. Неюрисдикційна форма вирішення земельних спорів. Альтернативні способи врегулювання спору в системі форм захисту земельних прав.

4. Види альтернативних способів врегулювання спору. Медіація як законодавчо закріплений спосіб врегулювання земельного спору. Самозахист земельних прав.

5. Проблема практичного застосування медіації при вирішенні земельних спорів.

Практичні завдання:

1. Ознайомтесь з Постановою Касаційного господарського суду Верховного суду від 16.03.2023 р. у справі № 911/14/20 та проведіть аналіз процедури додаткового передання земельної ділянки у користування фермерському господарству.

У яких випадках (на яких етапах) під час процедури передачі земельної ділянки можемо застосовувати судовий порядок врегулювання спору? В яких – адміністративний?

2. У січні 2019 року ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до ОСОБА_2 про визнання недійсним державного акту на право приватної власності на землю.

Позовна заява мотивована тим, що 10 березня 2017 року вона придбала однокімнатну квартиру АДРЕСА_1, відповідно до чого стала її власником. В даному будинку всього знаходиться чотири квартири. Земельна ділянка відноситься до фонду міської ради та знаходиться в загальному користуванні. На прибудинковій території знаходяться господарські споруди, якими користуються власники квартир. Власником квартири № 4 у вказаному будинку є ОСОБА_2, який приватизував частину земельної ділянки розміром 0,0313 га.

Оскільки, житловий будинок АДРЕСА_1 являється багатоквартирним, а не приватним житловим будинком, ОСОБА_1 просила суд визнати недійсним держаний акт на ім'я ОСОБА_2 про набуття ним права приватної власності на землю площею 0,313 га для будівництва та обслуговування житлового будинку АДРЕСА_1.

ОСОБА_2 подав відзив на позовну заяву, який обґрунтовано тим, що всі сусіди вказаного будинку були згодні та підписали акт про погодження на приватизацію земельної ділянки. Обставини на які посилається ОСОБА_1 у своєму позові є надуманими. Окрім того, позивач пропустила позовну давність, оскільки держаний акт на право власності на землю був виданий 25 листопада 2003 року.

1) З'ясуйте якими нормами права повинен керуватися суд при вирішенні даного спору.

2) Яке рішення повинен прийняти суд у цій справі?

3) Чи пропущено строк позовної давності?

4) Чи можливо використати інші форми врегулювання даного спору?

Рекомендована література:

1. Бусуйок Д. В. Законодавче регулювання вирішення земельних спорів у порядку медіації. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 147–150.
2. Ганенко Р. Особливості вирішення спорів щодо взаємного перетину (накладання) земельних ділянок. *Землевпорядний вісник*. 2021. № 11. С. 31–33.
3. Заєць О. Еволюція юрисдикції земельних спорів в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 114–119.
4. Федчишин Д. В. До питання про процедури альтернативного вирішення земельних спорів в Україні. *Науков. вісн. Херсонського держ. ун-ту. Серія Право*. 2019. Вип. 1. С. 46-49.
5. Федчишин Д. В. Актуальні аспекти самозахисту у здійсненні прав на землю. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 144–149.
6. Федчишин Д. В. Медіація як альтернативний спосіб захисту прав на землю. *Публічне право*. 2018. № 3. С. 211–218.
7. Шульга М.В., Ігнатенко І. В., Федчишин Д. В. Законодавчі новели щодо вирішення земельних спорів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 1 (42). С. 75–81.

Нормативно-правові акти:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. Відом. Верхов. Ради України. 2002. № 3. Ст. 27.
2. Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 р. № 161-XIV. Відом. Верхов. Ради України. 1998. № 46-47. Ст. 280.
3. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. Відом. Верхов. Ради України. 1996. № 47. Ст. 256.
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997. Відом. Верхов. Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.
5. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
6. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
7. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
8. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.

Судова практика:

1. Земельні спори: правові висновки Верховного Суду / упоряд. Ю. Я. Чумак. Київ: Алерта, 2021.
2. Правові позиції Великої Палати Верховного Суду у спорах, що виникають із земельних правовідносин: посібник / Л. А. Швецова та ін. Харків, 2021.
3. Земельні правовідносини: правові позиції Великої Палати Верховного Суду у спорах, що виникають із земельних правовідносин / Л. А. Швецова та ін. Київ: ВД «Дакор», 2020.
3. Дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду у справах зі спорів, що виникають із земельних відносин (застосування норм матеріального права), рішення, внесені до ЄДРСР за період з 20.04.2018 р. по 18.09.2019 р.
4. Дайджест практики Верховного Суду у справах із договору оренди землі. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Dajjest_orenda_zemli_2018_2021.pdf

6. Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 7. *Вісн. Верхов. Суду України*. 2004. № 6. Ст. 22.

7. Особливості розгляду земельних спорів судами господарської юрисдикції / Ю. Чумак, суддя-спікер Касаційного господарського суду у складі верховного суду 25.09.2020 р.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 5 (2 год.)

ТЕМА. АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОРЯДОК ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

Адміністративний (позасудовий) порядок врегулювання спору полягає в можливості звернутися за його вирішенням до органів державної влади, до компетенції яких належить те чи інше питання. Конституція України встановлює вихідні положення такого порядку, зокрема ст. 40, конкретизація якого відображено в Законі України «Про звернення громадян», де визначено, що громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків. Під зверненнями громадян слід розуміти викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги (ст. 3 Закону).

Стосовно переліку органів, до яких можна звернутися, то вони встановлюються, як нормами загального законодавства, так і спеціальним законодавством в галузі охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів. Зокрема, ст. 55 Конституції України поряд із загальним правом на судовий захист визначає і право на звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України «Про Уповноваженого Верховною Радою України з прав людини» передбачає здійснення Уповноваженим з прав людини парламентського контролю за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції.

Поресурсними кодексами визначається коло спеціальних суб'єктів, уповноваженим на вирішення спорів з питань охорони захисту, використання та відтворення природних ресурсів. Вирішення земельного спору органами місцевого самоврядування як позасудового порядку врегулювання земельного конфлікту регламентується саме нормами земельного законодавства (. 158 Земельного кодексу України) на відміну від судової процедури, правове регулювання якої лежить в площині процесуальних галузей права.

На практиці виникає багато проблем правозастосування, пов'язані з тим, що ЗК України містить ряд колізій, які зумовлюють складнощі правозастосування, що і повинні дослідити студенти під час підготовки до семінарського заняття.

Питання для обговорення:

1. Види земельних спорів, що підлягають позасудовому вирішенню.
2. Особливості процедури розгляду та вирішення земельних органами місцевого самоврядування.
3. Правовий статус та компетенція комісій з розгляду земельних спорів.
4. Права та обов'язки сторін при вирішенні земельних спорів органами місцевого самоврядування.

5. Юридичне значення рішень органів місцевого самоврядування, прийнятих у земельних спорах.

6. Проблеми виконання рішень щодо земельних спорів, які вирішуються в позасудовому порядку.

Практичні завдання:

1. Ознайомтесь з Постановою Великої Палати Верховного Суду від 22 серпня 2018 року, судова справа № 806/945/17 (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76077060>) та Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30 травня 2018 року, судова справа № 923/466/17 (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74506122>). Проведіть аналіз процедури визнання недійсним та скасування рішення суб'єкта владних повноважень про розпорядження земельною ділянкою.

1. Проаналізуйте судову позицію у цих справах щодо розуміння суті повноваження органу місцевого самоврядування (як суб'єкта владних повноважень) прийняття ненормативного акту.

2. В чому полягає відмінність між актами нормативно-правового характеру й ненормативними актами?

3. Чи є ефективним обраний спосіб захисту порушеного права (оскарження рішення суб'єкта владних повноважень про розпорядження земельною ділянкою)?

2. Особа звернулась до суду з позовною заявою до Чернігівської міської ради, в якій просила суд визнати протиправним та скасувати рішення Чернігівської міської ради, яким позивачу відмовлено у наданні дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки у власність у межах норм безоплатної приватизації для будівництва та обслуговування житлового будинку площею 0,1 га.

Рішенням Чернігівського окружного адміністративного суду, залишеним без змін постановою Шостого ААС позов задоволено повністю. Задовольняючи позовні вимоги, суди першої та апеляційної інстанцій керувалися тим, що відмова відповідача у наданні дозволу є незаконною, оскільки не ґрунтується на нормах ЗК України, де встановлено вичерпний перелік підстав, що можуть бути підставою для відмови у наданні такого дозволу.

Міська рада подала касаційну скаргу, обґрунтовуючи тим, що суди неправильно застосували норми матеріального права, адже в даному випадку рада реалізувала свої дискреційні повноваження.

1) З'ясуйте якими нормами права повинен керуватися суд при вирішенні даного спору.

2) Яке рішення повинен прийняти суд у цій справі?

3) Чи в даному випадку йде мова про дискреційні повноваження органу місцевого самоврядування?

4) Як Ви розумієте поняття «дискреційні повноваження»?

Рекомендована література:

1. Бондарчук Н. В., Сторожук К. І. Дискреційні повноваження в процесі реалізації земельних правовідносин в Україні. *Порівняльно-аналітичне право—електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. 2019. № 3. С. 115-118.
2. Заєць О. Еволюція юрисдикції земельних спорів в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 114–119.
3. Лисенко Я. Реалізація земельних юрисдикційних норм у позасудовому порядку органами місцевого самоврядування. *Юридична Україна*. 2010. № 4. С. 103–110.
4. Мудрецька Г. В. Актуальні проблеми земельних правовідносин, що виникають у сфері позасудового вирішення земельних спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. С. 74 – 77.
5. Настіна, О. І. Проблеми вирішення земельних спорів за участю органів місцевого самоврядування України. *The III International Scientific and Practical Conference «Modern challenges to science and practice»*. January 24–26, 2021, Varna, Bulgaria. P. 235.
6. Нікітіна Ю. Д., Бутинська Р. Я. Актуальні проблеми вирішення земельних спорів органами місцевого самоврядування. *Розвиток правової системи України в умовах сьогодення: міжнародна науково-практична конференція*, м. Харків, 30 квітня – 1 травня 2021 р. Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2021. С. 91-94.
7. Яремак З. В. Вирішення земельних спорів органами місцевого самоврядування: питання правового регулювання і правозастосування. *На сторожі земельного ладу: до 20-річчя Земельного кодексу України* : тези доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 листопада 2021 р.). За заг. ред. проф. В. М. Єрмоленка К.: ФОП Гуляєва В. М., 2021. С. 208 – 211.

Нормативно-правові акти:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. Відом. Верхов. Ради України. 2002. № 3. Ст. 27.
2. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. Відом. Верхов. Ради України. 1996. № 47. Ст. 256.
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997. Відом. Верхов. Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.
4. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
5. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
6. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

Судова практика:

1. Земельні спори: правові висновки Верховного Суду / упоряд. Ю. Я. Чумак. Київ: Алерта, 2021.
2. Правові позиції Великої Палати Верховного Суду у спорах, що виникають із земельних правовідносин: посібник / Л. А. Швецова та ін. Харків, 2021.
3. Земельні правовідносини: правові позиції Великої Палати Верховного Суду у спорах, що виникають із земельних правовідносин / Л. А. Швецова та ін. Київ: ВД «Дакор», 2020.
3. Дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду у справах зі спорів, що виникають із земельних відносин (застосування норм матеріального права), рішення, внесені до ЄДРСР за період з 20.04.2018 р. по 18.09.2019 р.

4. Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 7. *Вісн. Верхов. Суду України*. 2004. № 6. Ст. 22.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-09>

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 6 (2 год.)

ТЕМА. СУДОВИЙ ПОРЯДОК ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

Вирішення земельного спору в судах є частиною відповідного процесу, який регулюється нормами Цивільного процесуального кодексу, Господарського процесуального кодексу чи Кодексу адміністративного судочинства України, тому першою проблемою перед стороною в земельному спорі, що звертається до суду з позовом про захист прав, постає визначення юрисдикційності спору (суд якої юрисдикції має розглядати спір - цивільної, кримінальної, господарської чи адміністративної).

Види: предметна та суб'єктна; інстанційна юрисдикція; територіальна юрисдикція (підсудність).

Нова редакція процесуальних кодексів (2019 р.): Справа підлягає передачі на розгляд Великої Палати Верховного Суду, коли учасник справи оскаржує судові рішення з підстав порушення правил предметної юрисдикції, крім випадків, якщо:

1) учасник справи, який оскаржує судові рішення, брав участь у розгляді справи в судах першої чи апеляційної інстанції і не заявляв про порушення правил предметної юрисдикції;

2) учасник справи, який оскаржує судові рішення, не обґрунтував порушення судом правил предметної юрисдикції наявністю судових рішень Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду у справі з подібною підставою та предметом позову у подібних правовідносинах;

3) Велика Палата Верховного Суду вже виклала у своїй постанові висновок щодо питання предметної юрисдикції спору у подібних правовідносинах.

Підходи ВП ВС до визначення юрисдикційності спорів:

- критерій визначення юрисдикції має бути максимально простим, зрозумілим тобто таким, щоб його можна було застосувати на момент звернення до суду з позовом, а не після того, як суд уже почав розглядати справу;

- один спір має вирішуватися судами лише один раз;

- відповідачем у справі має бути саме та особа, з якою дійсно існує юридичний спір;

- унеможливлення звернення до суду з вимогами, що не підлягають судовому розгляду.

В межах підготовки до семінарського заняття необхідно дослідити проблемні питання розмежування юрисдикцій щодо розгляду та вирішення земельно-правових спорів. Основними критеріями такого розмежування виступають: суб'єктний склад, характер спору, використання максимально ефективнішої судової процедури для конкретних правовідносин.

Питання для обговорення:

1. Характеристика та види земельних спорів, що розглядаються в судовому порядку.

2. Розмежування юрисдикцій судових органів при вирішенні земельного спору:
 - 2.1. Юрисдикція адміністративних судів щодо вирішення земельних спорів.
 - 2.2. Категорії спорів, які вирішуються судами загальної юрисдикції.
 - 2.3. Юрисдикція господарських судів щодо вирішення земельних спорів.
 - 2.4. Практика Великої Палати Верховного Суду щодо юрисдикції земельних спорів.
3. Процедура розгляду та вирішення земельного спору судом.
4. Позовна давність при розгляді справ зі спорів, що виникають із земельних відносин.
5. Процесуальні питання в справах зі спорів, що виникають із земельних відносин.
6. Напрями розвитку процесуального законодавства, що регулює судовий порядок вирішення земельних спорів.

Практичні завдання:

1. Ознайомтесь з Постановою Касаційного господарського суду Верховного Суду від 28.02.2020 № 913/169/18 (справа щодо земельних відносин та права власності).

Проаналізуйте рішення щодо розуміння суті відносин, які виникли між сторонами.

Які зобов'язання мають місце у цій справі, деліктні чи кондикційні? Обґрунтуйте свою відповідь.

2. У січні 2018 року ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до ДП «Черкаське ЛГ» про визнання протиправною відмови у наданні погодження на вилучення земель лісогосподарського призначення державної власності та зобов'язання ДП «Черкаське ЛГ» надати ОСОБА_1 погодження на вилучення земельної ділянки площею 0,1 га лісогосподарського призначення державної власності, зазначеної у його заяві від 18 грудня 2017 року.

Позивач обґрунтовував заявлені вимоги тим, що 18 грудня 2017 року він звернувся до ДП «Черкаське ЛГ» з клопотанням про надання погодження на вилучення земельної ділянки площею 0,1 га на території Білозірської сільської ради Черкаського району, до якого додав схему розміщення земельної ділянки із зазначенням її місця розташування. 26 грудня 2017 року він отримав листа відповідача про відмову в наданні погодження відведення такої земельної ділянки. Вважаючи, що відповідач порушив правила ст. 57 Лісового кодексу України, ст. 3, 92, 118 Земельного кодексу України, позивач звернувся до суду із цим позовом.

Ухвалою Черкаського районного суду Черкаської області від 20 березня 2018 року відмовлено у відкритті провадження у справі.

Ухвалу суду першої інстанції обґрунтовано тим, що оскільки позов подано до органу виконавчої влади як суб'єкта владних повноважень, то спір підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства.

Постановою Апеляційного суду Черкаської області від 24 квітня 2018 року ухвалу Черкаського районного суду Черкаської області від 20 березня 2018 року залишено без змін.

Постанову апеляційного суду мотивовано тим, що висновки суду першої інстанції є правильними, враховуючи, що позов пред'явлено ОСОБА_1 до ДП «Черкаське ЛГ» і він стосується визнання протиправною відмови в отриманні погодження на вилучення земель лісогосподарського призначення державної власності та зобов'язання відповідача надати погодження на вилучення земельної ділянки, як суб'єкта владних повноважень щодо оскарження його рішення (в частині надання згоди на вилучення земель державної власності). Посилання ОСОБА_1 в апеляційній скарзі на те, що ДП «Черкаське ЛГ» не є суб'єктом владних повноважень та спір має розглядатися в порядку цивільного судочинства апеляційний суд визнав необґрунтованими, оскільки не узгоджуються із вимогами процесуального закону.

У травні 2018 року ОСОБА_1 подав до Верховного Суду касаційну скаргу, в якій просив скасувати ухвалу Черкаського районного суду Черкаської області від 20 березня 2018 року та постанову Апеляційного суду Черкаської області від 24 квітня 2018 року, а справу направити до суду першої інстанції для відкриття провадження у справі, посилаючись на порушення судами попередніх інстанцій норм процесуального права.

Про порушення яких процесуальних норм йде мова?

Яке рішення повинен прийняти Верховний суд?

Вирішіть спір по суті. Які підстави та порядок передачі земельної ділянки площею лісогосподарського призначення державної власності у приватну власність?

Рекомендована література:

1. Грещук Г. І. Особливості використання судами засобів доказування при вирішенні земельних спорів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2019. № 38. С. 11-13.

2. Коломійцева Д. М. Спори щодо визначення судової юрисдикції при оскарженні рішень органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері земельних відносин. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 272–278.

3. Торгашова К. О. Практичні проблеми розмежування адміністративної та господарської юрисдикцій на основі критеріїв належності публічно-правових спорів. *Молодий вчений. Юридичні науки*. 2020. № 11 (87). URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/216>

4. Удод М. В., Пирогов В. С. Юрисдикція адміністративних судів при вирішенні земельних спорів за участі органів публічної адміністрації. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 78. С. 100–110.

5. Федчишин Д. В. Процесуальні права в механізмі судового захисту прав на землю. *Вісн. Запорізького нац. ун-ту*. 2018. № 3. С. 29-36.

6. Яремак З. В. Про дискреційні повноваження у судовій практиці адміністративних судів

України та Європейського суду з прав людини. *Правові позиції Європейського суду з прав людини у правозастосовній практиці України: зб. наук. пр. викл. каф. судочинства* / за ред. М. К. Галянтича. Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2017. С. 184–206.

7. Яремак З. В. Розмежування юрисдикцій судів щодо вирішення земельних спорів. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина : матер. щорічної Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених та аспірантів, присвяченої 75-річчю Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника*. Івано-Франківськ, 2015. С. 120 – 123.

Нормативно-правові акти:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. Відом. Верхов. Ради України. 2002. № 3. Ст. 27.

2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

3. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.

4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

Судова практика:

1. Земельні спори: правові висновки Верховного Суду / упоряд. Ю. Я. Чумак. Київ: Алерта, 2021.

2. Правові позиції Великої Палати Верховного Суду у спорах, що виникають із земельних правовідносин: посібник / Л. А. Швецова та ін. Харків, 2021.

3. Земельні правовідносини: правові позиції Великої Палати Верховного Суду у спорах, що виникають із земельних правовідносин / Л. А. Швецова та ін. Київ: ВД «Дакор», 2020.

3. Дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду у справах зі спорів, що виникають із земельних відносин (застосування норм матеріального права), рішення, внесені до ЄДРСР за період з 20.04.2018 р. по 18.09.2019 р.

4. Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 7. *Вісн. Верхов. Суду України*. 2004. № 6. Ст. 22.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 7 (2 год.)

ТЕМА. СПОСОБИ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ ПРИ ВИРІШЕННІ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

Чинний Земельний кодекс України містить відокремлену групу норм, які визначають гарантії прав на землю (розділ V). Серед них першочергове місце займають способи захисту прав на земельні ділянки (ст. 152 ч. 3 ЗК України). Законодавче закріплення способів захисту прав на землю як юридичної гарантії передбачає визначення їх як чинників, спрямованих на забезпечення захисту прав на землю та відновлення порушених, невизнаних або оспорюваних прав чи інтересів фізичних осіб, юридичних осіб, держави. В правовій доктрині способи захисту прав досліджуються із застосуванням дихотомічного поділу на загальні та спеціальні.

Особливість інституту способів захисту прав, в тому числі і прав на землю, полягає у тому, що він є міжгалузевим інститутом та знаходиться в межах предмету правового

регулювання матеріальних і процесуальних галузей, які в сукупності забезпечують комплексне регулювання захисту прав на землю.

Аналіз судової практики доводить, що неправильне обрання особою способу захисту порушених земельних прав тягне настання негативних наслідків як у процесуальному аспекті (відмова у задоволенні судом позову), так і в матеріальному плані (неможливість захистити порушене право). Тому при обранні способу захисту, що визначений нормами матеріального права, особа повинна брати до уваги положення процесуального законодавства на предмет їх ефективності, тобто серед всіх можливих способів слід обрати оптимальний для захисту порушеного права в певній ситуації, за допомогою якого можна запобігти, припинити, усунути порушення права, відновити та компенсувати збитки, заподіяні їх порушенням.

Студентам варто дослідити проблемні питання правового регулювання та правозастосовної практики (перш за все, судової) щодо обрання належного та ефективного способу захисту земельних прав.

Питання для обговорення:

1. Поняття «способи захисту земельних прав».
2. Способи захисту земельних прав. Співвідношення способів захисту прав, визначених Цивільним кодексом України та Земельним кодексом України.
3. Класифікація способів захисту земельних прав.
4. Ефективність та належність способів захисту земельних прав.

Практичні завдання:

1. Ознайомтесь з Постановою ВС КГС від 04.04.2023 р. у справі № 904/9070/21 та проаналізуйте її на предмет *належності та ефективності обраного позивачем способу захисту порушеного права.*

2. Керівник Львівської місцевої прокуратури в інтересах Львівської міської ради 03 листопада 2016 року звернулася до суду з позовом до ОСОБА_1, ОСОБА_2, Обласного комунального підприємства Львівської обласної ради «Бюро технічної інвентаризації та експертної оцінки», треті особи: Залізнична районна адміністрація Львівської міської ради, приватний нотаріус, про визнання недійсними договорів, скасування реєстрації права власності на нерухоме майно, звільнення земельних ділянок.

Позивач обґрунтовував заявлені вимоги тим, що ОСОБА_2 04 квітня 2012 року зареєструвала право власності на нежитлові приміщення на АДРЕСА_1 та на АДРЕСА_2 на підставі рішень Залізничного районного суду м. Львова. При цьому за інформацією Залізничного районного суду м. Львова від 04 березня 2013 року зазначені цивільні справи у 2012 році не зареєстровані, не розглядалися та такі рішення не ухвалювались. Тому позивач вважає, що ОСОБА_2 неправомірно зареєстровано право власності на зазначені об'єкти нерухомого майна.

23 липня 2014 року Залізничним районним судом м. Львова ухвалено рішення у справі за позовом прокурора Залізничного району м. Львова в інтересах Львівської міської ради про визнання недійсним та скасування реєстрації права власності на нерухоме майно. Зазначеним рішенням суду визнано недійсним та

скасовано державну реєстрацію права власності за ОСОБА_2, яка була проведена обласним комунальним підприємством Львівської обласної ради «Бюро технічної інвентаризації та експертної оцінки».

Водночас, не будучи законним власником майна та протиправно зареєструвавши за собою право власності на нерухоме майно ОСОБА_2 продала зазначені об'єкти нерухомого майна ОСОБА_1 відповідно до нотаріально посвідчених договорів купівлі-продажу від 10 квітня 2012 року. У подальшому ОСОБА_1 на підставі зазначених правочинів зареєстрував право власності на нерухоме майно, що підтверджується інформаційними довідками з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Крім того, з оспорюваних правочинів встановлено, що спірні будівлі знаходяться на земельних ділянках з відповідними кадастровими номерами, однак зазначене не відповідає дійсності, оскільки Львівською міською радою не приймалося рішення щодо надання дозволу на виготовлення технічної документації із землеустрою, затвердження такої та надання земельних ділянок за зазначеними адресами в користування (оренду), а отже і не присвоювались зазначені у спірних договорах кадастрові номери земельних ділянок. Інформація щодо земельних ділянок за зазначеними кадастровими номерами також відсутня у Державному реєстрі прав на нерухоме майно та публічній кадастровій карті. Відтак, встановлено, що у оспорювані договори внесено завідомо неправдиві відомості. У результаті вчинення зазначених правочинів Львівська міська рада позбавлена можливості використовувати земельні ділянки, які є у комунальній власності та на яких знаходиться майно, яке перебуває у власності ОСОБА_1.

Отже, оскільки власником зазначених земельних ділянок є Львівська міська рада, як представник територіальної громади м. Львова, безпідставна реєстрація права власності за ОСОБА_1 на нерухоме майно на зазначених земельних ділянках порушує права власника щодо володіння, користування та розпорядження останніми.

Представник відповідача ОСОБА_1 проти позову заперечив, зазначив, що на підставі нотаріально посвідчених договорів купівлі-продажу від 10 квітня 2012 року ОСОБА_1 на праві приватної власності належать будівлі магазинів на АДРЕСА_7 та АДРЕСА_2. Укладаючи зазначені договори, ОСОБА_1 не знав і не міг знати, що рішення суду, яким визнано право власності за ОСОБА_2, є незаконним і що вона не мала права здійснювати продаж зазначених будівель, отже він є добросовісним набувачем зазначених спірних об'єктів. Крім того, до отримання ОСОБА_2 права власності за рішенням суду право власності на вказані споруди належало його дружині ОСОБА_3 за договором дарування від 07 червня 2010 року, тому лише вона, як попередній власник, вправі витребувати зазначене майно. Враховуючи, що позивач не є попереднім власником спірних будівель магазинів, договори купівлі-продажу будівель недійсними не визнані, відтак не вправі подавати віндикаційний позов.

Щодо вимоги про зобов'язання звільнити земельні ділянки, вважає, що така вимога також не підлягає задоволенню, оскільки звільнення земельних ділянок призведе до знищення (руйнування) об'єктів нерухомого майна, що перебувають у власності ОСОБА_1, такі теж не можуть вважатись об'єктами самочинного будівництва, а є об'єктами права власності добросовісного набувача, а вимоги щодо демонтажу самочинного будівництва можуть пред'являтися лише до особи, яка здійснила таке будівництво. Оскільки про оспорювані правочини прокурору та Львівській міській раді стало відомо ще в квітні 2013 року просить застосувати позовну давність, якщо суд не знайде підстав для відмови в задоволенні позову за безпідставністю.

Представник відповідача ОСОБА_2 позов підтримав, просив його задовольнити.

1. *Яке рішення має прийняти суд касаційної інстанції?*
2. *Чи обраний позивачем спосіб захисту порушеного права – шляхом визнання оспорюваних договорів недійсними – є ефективним засобом відновлення порушеного права позивача?*
3. *Який спосіб захисту порушеного права є належним та ефективним?*
4. *Хто є належним відповідачем у цій справі?*

Рекомендована література:

1. Бринцев О. Кваліфікуючі ознаки поняття способу захисту права у контексті судової реформи. *Право України*. 2017. № 9. С. 70–76.
2. Буракова А. М. Визнання недійсними рішень органів владних повноважень як спосіб захисту земельних прав: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 188 с.
3. Заєць О. І. Обрання належного способу захисту земельних прав: окремі проблеми. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 151-154.
4. Кузнєцова Н. Проблеми співвідношення земельного та цивільного законодавства при вирішенні господарських спорів з питань земельних відносин. *Право України*. 2009. № 9. С. 19–21.
5. Кулинич О. П. Поняття цивільно-правового способу захисту права приватної власності на земельні ділянки. *Часопис Київського університету права*, 2011. № 4. С. 222 – 225.
6. Кулинич П. Ф. Поновлення договору оренди землі як спосіб захисту прав орендаря: спірні положення законодавства та судова практика. *Судова апеляція*. 2019. № 4. С. 115–125.
7. Федчишин Д. В. До питання про способи захисту прав на землю. *Науков. записки Ін-ту законодавства Верхов. Ради України*. 2018. № 4. С. 30-35.
8. Хоменко М. М. Ефективність способів захисту цивільних прав та інтересів у практиці Європейського суду. *Юридична Україна*. 2016. № 5–6. С. 45–53.
9. Яремак З. В. Ефективність способів захисту прав на землю: проблеми судової практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 119 – 122. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/27>
10. Яремак З. В. Способи захисту прав на землю: співвідношення норм матеріального і процесуального права. *Екологічне право України*. 2019. № 4. С. 42 – 46. DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2019.4.7>

Нормативно-правові акти:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. Відом. Верхов. Ради України. 2002. № 3. Ст. 27.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
4. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

Судова практика:

1. Земельні спори: правові висновки Верховного Суду / упоряд. Ю. Я. Чумак. Київ: Алерта, 2021.
2. Правові позиції Великої Палати Верховного Суду у спорах, що виникають із земельних правовідносин: посібник / Л. А. Швецова та ін. Харків, 2021.
3. Земельні правовідносини: правові позиції Великої Палати Верховного Суду у спорах, що виникають із земельних правовідносин / Л. А. Швецова та ін. Київ: ВД «Дакор», 2020.
3. Дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду у справах зі спорів, що виникають із земельних відносин (застосування норм матеріального права), рішення, внесені до ЄДРСР за період з 20.04.2018 р. по 18.09.2019 р.
4. Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 7. *Вісн. Верхов. Суду України*. 2004. № 6. Ст. 22.
5. Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.05.2011 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006600-11#Text>.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 8-9 (4 год.)

ТЕМА. СУДОВА ПРАКТИКА РОЗГЛЯДУ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

Земельним кодексом України в ч. 2 ст. 158 дається чітке визначення категорій спорів, які розглядають виключно суди в залежності від суб'єктів – суди загальної юрисдикції, господарські чи адміністративні. До складу цих спорів відносяться, зокрема, спори з приводу володіння, користування і розпорядження земельними ділянками, що перебувають у власності громадян і юридичних осіб, а також спори щодо розмежування територій сіл, селищ, міст, районів та областей. Як бачимо, зазначені спори неоднорідні. Перший різновид пов'язаний з реалізацією правомочності власності на землю. Характерною особливістю другого різновиду є те, що в них присутній елемент, притаманний адміністративно-територіальному поділу.

Залежно від характеру спору, суб'єктів, порушених прав та особливостей земельно-процесуальних відносин виокремлюють різні групи земельних спорів. При підготовці до семінарського заняття студентам необхідно ознайомитися із цими класифікаціями та запропонувати власний поділ земельних спорів за певним критерієм.

Верховним Судом сформовано чимало правових позицій при вирішенні справ – щодо скасування державної реєстрації права власності, визнання незаконним, скасування рішень та зобов'язання вчинити певні дії; щодо визнання договорів оренди земельних ділянок недійсними, припиненими, а також про їх розірвання та повернення земельної ділянки; щодо визнання

укладеними, поновленими договору оренди земельної ділянки, його переукладання, та додаткових угод до договору оренди землі; щодо безпідставно набутого майна (коштів), стягнення заборгованості з орендної плати, стягнення збитків від неодержаного доходу за користування землею; щодо усунення перешкод в користуванні та визначення порядку користування земельною ділянкою; щодо визнання права власності на земельну ділянку в порядку спадкування за законом; щодо інших земельних спорів.

Відтак, студенту необхідно критично осмислювати судову практику вирішення земельних спорів, узагальнення судової практики та позиції Верховного Суду у земельних справах, рішення Європейського Суду з прав людини по земельних питаннях; аналізувати та прогнозувати розвиток судової практики вирішення окремих видів земельних спорів; вміти розв'язувати складні практичні ситуації, що вимагають застосування сучасних способів подолання земельно-правових колізій, формулювати відповідні висновки з посиланням на нормативні акти, судову практику та доктрину земельного права.

Питання для обговорення:

1. Правові позиції Верховного суду щодо розгляду земельних спорів.
2. Особливості вирішення земельних спорів щодо набуття, реалізації та припинення права власності на земельні ділянки.
3. Особливості вирішення земельних спорів щодо реалізації права постійного користування земельними ділянками.
4. Особливості вирішення земельних спорів щодо договірної форми використання земельних ділянок на умовах оренди.
5. Особливості вирішення земельних спорів щодо окремих інститутів права землекористування.
6. Особливості вирішення майнових спорів, пов'язаних із земельними відносинами.

Практичні завдання:

1. Ознайомтесь з Рішенням ЄСПЛ у справі «Зеленчук і Цицюра проти України» (заяви № 846/16 та № 1075/16; рішення від 22.05.2018 (остаточне – 22.08.2018)) та «Віра Довженко проти України» (заява № 26646/07; рішення від 15.01.2019 (остаточне – 15.04.2019)).

Які фактичні обставини цих справи?

В чому ЄСПЛ вбачає порушення ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції?

Яким чином ЄСПЛ визначив принцип пропорційності щодо дотримання балансу між загальним інтересом та порушенням права власності заявників?

2. ОСОБА_1 26 листопада 1991 року отримав право на довічне успадковане володіння землею для ведення селянського фермерського господарства на території Ліщинської сільської ради Кагарлицького району Київської області та на її базі створено фермерське господарство «Сльозко». ОСОБА_1 помер.

При цьому, у довічному володінні ОСОБА_1 на час смерті перебувало дві земельні ділянки площею 18,85 га та 3,74 га.

14 грудня 2016 року завідувачем Кагарлицької районної державної нотаріальної контори відмовлено ОСОБА_2 та ОСОБА_3 у видачі свідоцтва про право на спадщину на спірні земельні ділянки після померлого ОСОБА_1 у зв'язку з тим, що згідно з чинним законодавством не передбачено можливості переходу права довічного успадкованого землеволодіння після смерті володільця.

ОСОБА_2 та ОСОБА_3 звернулися до суду з позовом до ОСОБА_4, третя особа – Управління Держгеокадастру в Кагарлицькому районі, у якому просили визнати за ними право довічного успадкованого володіння двох земельних ділянок, площею 18,85 га та площею 3,74 га кожному, для ведення селянського фермерського господарства згідно з державним актом на право довічного успадкованого володіння землею від 26 листопада 1991 року в порядку спадкування після смерті батька – ОСОБА_1.

Вирішіть спір по суті.

Чи зміниться рішення суду у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель» від 19 жовтня 2022 року, який набув чинності з 19 листопада 2022 року?

Рекомендована література:

1. Боднарчук О. Г., Боднарчук О. І. Проблемні питання правового регулювання відносин щодо користування чужою земельною ділянкою (суперфіцію) в Україні. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2020. С. 19–24.

2. Висіцька І. Емфітевзис: правова природа, умови, форма, доцільність застосування. *Землевпорядний вісник*. 2019. № 11. С. 41–47.

3. Ганенко Р. Особливості вирішення спорів щодо взаємного перетину (накладання) земельних ділянок. *Землевпорядний вісник*. 2021. № 11. С. 31-33.

4. Гоменюк І. Реєстрація прав на землю. *Земельні відносини: Тематичний збірник*. 2019. Вип. 6. С. 13.

5. Гордєєв В. І., Федорович В. І. Відшкодування збитків власникам земельних ділянок і землекористувачам. Велика українська юридична енциклопедія. Т. 16: Земельне та аграрне право / редкол.: М.В. Шульга, В.В. Носік, П.Ф. Кулинич та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право. 2019. С. 64–70.

6. Ігнатенко І. В. Особливості правового регулювання використання штучно створених земельних ділянок для здійснення забудови територій. *Право і суспільство*. 2020. № 1. С. 221–227.

7. Ільків О. Право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис). *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 98–104.

8. Ільків О. В. Захист прав користувача земельної ділянки, наданої для сільськогосподарських потреб. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 1. С. 32–36.

9. Мироненко І. В. Інститут права сусідства: теоретичні та практичні аспекти: монографія. Івано-Франківськ, Супрун В. П., 2019.

10. Носік В. В., Саркісова Т. Б. До питання про юридичні моделі визначення розміру збитків внаслідок порушення правового режиму земель рекреаційного призначення. *Екологічне право*. 2020. Вип 3. С. 33–35.

11. Федорович В. І. Право на земельну ділянку у разі набуття права власності на житловий будинок, будівлю або споруду. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична»*. 2018. Вип. 66. С. 179–186.

12. Шульга М.В., Лісова Т.В., Шульга Т.М. Особливості захисту земельних прав, порушених у процесі здійснення реєстраційних дій. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Вип. 3. С. 137-143.

Нормативно-правові акти:

1. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2,4,7, та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. Відом. Верхов. Ради України. 2002. № 3. Ст. 27.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель: Закон України від 19.10.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-20#Text>.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

4. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.

5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

Судова практика:

1. Дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду в земельних спорах за участю органів Держгеокадастру за період із 01.03.2018 по 23.11.2020 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Daidzhest_VP_VS.pdf

2. Дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду у справах зі спорів, що виникають із земельних відносин (застосування норм матеріального права). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/dajdjest_VP_zemelni_spyry_2018_2019.pdf.

3. Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 20.04.2018 по 18.09.2019 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/dajdjestVP_zemelni_spyry_2018_2019.pdf.

4. Дайджест практики Верховного Суду у справах із договору оренди землі за період з 2018 по 2021 р. URL: <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/newfolderforuploads/supreme/Dajjestorendazemli20182021.pdf>

5. Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 7. Вісн. Верхов. Суду України. 2004. № 6. Ст. 22.

6. Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.05.2011 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006600-11#Text>.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Завдання для самостійної роботи передбачають поглиблене опрацювання окремих проблемних з точки зору теорії, практики чи нормотворчості питань на підставі аналізу та реферування наукових джерел. Стислий аналіз відповідного питання з власними висновками, узагальненнями та баченням вирішення відповідного питання *представляється студентом у вигляді усного виступу на семінарському занятті за відповідною темою.*

Аналіз судових рішень. Аналіз потрібно здійснювати за такою *схемою*:
- *короткий опис суті спору* (у цій справі йде мова про те, що відповідач ... (описуєте суть проблеми...));
- *суть позовних вимог* (позивач звернувся до суду з позовом, до прикладу, про захист права власності на земельну ділянку... Позивач обґрунтовує позовні вимоги такими аргументами:...);
- *результат розгляду* (викладає зміст прийнятого рішення судом I інстанції, апеляційної... з обов'язковим покликанням на реєстр судових рішень);
- *власні висновки щодо особливостей цієї справи* (Я вважаю, що в даній справі було (не було) порушення...).

1. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 30.05.2018 р. у справі № 923/466/17 (визнання недійсним рішення та припинення права постійного землекористування). URL: <https://verdictumligazon.net/document/74506122>.

2. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 13.10.2020 р. у справі № 908/1605/18 (витребування земельної ділянки з незаконного володіння). URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/92256464>.

3. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 22.06.2020 р. у справі № 922/2155/18. URL: <https://verdictum.ligazon.net/document/90154778>.

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 червня 2019 р. у справі № 916/3156/17 (щодо ефективного способу захисту земельних прав). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82424016>.

5. Постанова Верховного Суду від 19.01.2022 р. у справі № 592/10260/16 (належний спосіб захисту земельних прав). URL: <https://verdictum.ligazon.net/document/102747833>.

6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.05.2020 р. у справі №908/299/18 (належний спосіб захисту у випадку відмови від укладення додаткової угоди до договору оренди землі). URL: <https://verdictum.ligazon.net/document/89825064>.

7. Постанова Великої палати Верховного Суду від 03.04.2019 року у справі № 621/2501/18 (про визнання незаконним та скасування наказів, визнання недійсними

договорів оренди та суборенди земельних ділянок, скасування їх державної реєстрації, повернення земельних ділянок). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81141151>.

8. Постанова Великої палати Верховного Суду від 11.02.2020 р. у справі № 922/614/19 (про визнання незаконним та скасування наказів, визнання недійсними договорів оренди земельних ділянок та їх повернення). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87902138>.

9. Постанова Великої палати Верховного суду від 13.03.2018 р. у справі № 306/2004/15-ц (про визнання недійсними рішень місцевої ради та договору купівлі-продажу і припинення права власності на земельні ділянки). URL: <https://verdictum.ligazon.net/document/72909635>.

10. Постанова Великої палати Верховного суду від 19.02.2020 р. у справі № 626/1055/17 (про визнання незаконним і скасування наказу, визнання недійсними договорів, скасування їх державної реєстрації). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88138150>.

11. Постанова Великої палати Верховного суду від 26.05.2020 р. у справі № 908/299/18 (про поновлення договору оренди землі). URL: <https://verdictum.ligazon.net/document/89825064>.

12. Постанова Великої палати Верховного суду від 12.06.2019 р. у справі № 487/10128/14-ц (про визнання незаконними та скасування окремих пунктів рішення міської ради, визнання недійсним державного акта на право власності на земельну ділянку та повернення земельної ділянки). URL: <https://verdictum.ligazon.net/document/85541621>.

13. Постанова Верховного Суду КГС від 21.01.2021 р. у справі №925/1222/19 (щодо приватноправового характеру спорів, пов'язаних із скасуванням державно реєстрації прав). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94591454>.

14. Постанова Верховного Суду від 22.06.2021 року у справі №334/3161/17 (щодо належного способу захисту речових прав (віндикація)). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98483113>.

15. Постанова Верховного Суду від 25.08.2020 р. у справі № 913/116/19 (щодо участі прокурора у спорах щодо оренди земельної ділянки). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91319979>.

16. Постанова Верховного Суду від 24.04.2019 р. у справі № 128/3751/14-а. (про зобов'язання розробника документації із землеустрою виправити технічну документацію). URL: <https://verdictum.ligazon.net/document/81841935>.

17. Постанова ВП Верховного Суду від 16.01.2019 р. у справі № 686/23317/13-а (щодо прийняття рішення про передачу земельної ділянки та зобов'язання селищної ради прийняти рішення про передачу зазначеної земельної ділянки). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79365485>.

18. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 08.07.2022 р. у справі № 485/1403/17 (визнання державного акта на право приватної власності на землю недійсним). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105148859>.

19. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 08.07.2022 р. у справі № 401/1201/19 (визнання права власності на земельну ділянку). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105148875>.

20. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 01.07.2022 р. у справі № 346/3085/20 (визнання недійсними державних актів на право власності на земельну ділянку). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105036837>.

21. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 18.11.2021 р. у справі № 703/2584/18 (про визнання права власності на земельну ділянку за давністю користування). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101279971>.

22. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 27.01.2021 р. у справі № 906/706/19 (про припинення права постійного користування, скасування державного акта, скасування запису про реєстрацію державного акта, зобов'язання повернути земельну ділянку). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85443565>.

23. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 20.02.2020 р. у справі № 909/108/19 (про припинення права постійного користування земельною ділянкою та визнання недійсним і скасування державного акта на право постійного користування). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88149692>.

24. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.06.2020 р. у справі № 179/1043/16- URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/90458957>.

25. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 11.12.2019 р. у справі № 188/1124/15-ц (про визнання відсутнім права постійного користування земельною ділянкою сільськогосподарського призначення). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86607167>.

26. Постанова ОП КГС ВС від 02.12.2020 у справі № 905/105/20 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/93296139>.

27. Постанова Верховного Суду від 31.07.2020 р. у справі № 479/1073/18 (щодо сплати заборгованості за договором оренди земельної ділянки). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90714381>.

28. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 18.01.2021 р. у справі № 372/1567/17 (умови для встановлення земельного сервітуту). URL: <https://vkursi.pro/vsudi/decision/94237416>.

29. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 06.11.2018 р у справі № 914/2298/17 (про визнання недійсним договору суперфіцію). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C007548>.

30. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 20.06.2018 р. у справі № 387/458/17-ц. (про визнання недійсним договору емфітевзису як такого, що укладений у період дії договору оренди). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75099386>.

31. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.08.2018 р. у справі № 500/1419/17 (про визнання неправомірними дій міськради про передачу земельної ділянки у суперфіцій). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76077012>.

32. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 14.07.2020 р. у справі № 916/1998/19 (щодо розірвання договору оренди землі у зв'язку із використанням земельної ділянки не за цільовим призначенням). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C014753>.

33. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 27.09.2018 р. у справі № 909/6/18 (про відшкодування шкоди заподіяної внаслідок засмічення земельної ділянки відходами). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76905569>.

34. Постанова Верховного Суду від 20.11.2019 р. у справі №922/3412/17 (щодо кондикційних відносин). URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/78297802>.

35. Постанова Верховного Суду від 15.10.2019 р. у справі № 922/1379/18 (щодо неможливості застосування кондикції у разі купівлі земельної ділянки). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/85174593>.

36. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Сокурєнко і Стригун проти України» від 20 липня 2006 року, заяви № 29458/04 та № 29465/04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_115#Text.

37. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Проніна проти України» від 18 липня 2006 року, заява № 63566/00. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_096#Text.

38. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Стретч проти Сполученого Королівства» від 24.07.2003 р. URL: <https://swarb.co.uk/stretch-v-the-united-kingdom-echr-24-jun-2003/>.

39. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Рисовський проти України» від 20.10.2011 р., заява № 29979/04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_854#Text.

40. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Зеленчук та Цицюра проти України» від 22 травня 2018 року, заяви № 846/16 та № 1075/16. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79#Text.

Виконання індивідуальних завдань.

Положення про порядок організації і контролю самостійної роботи студентів Навчально-наукового юридичного інституту, затвердженого вченою радою ННЮІ (протокол № 5 від 28.02.2017 р.) визначає *індивідуальну роботу як форму самостійної роботи*. Відповідно до п. 3.2. Положення *індивідуальна робота* передбачає можливість вибору студентом з переліку чи за рекомендацією викладача для персонального опрацювання завдання для виконання. В змісті таких завдань може бути робота з підручником, нормативно-правовим актом (зокрема, конспектування за заданою тематикою, підготовка повідомлення), практичні

завдання, схематичні завдання, написання рефератів, доповідей, есе, аналіз нормативно-правових актів тощо.

Індивідуальне завдання з навчальної дисципліни «Вирішення земельних спорів» може бути у формі: реферування наукових публікацій; виконання есе або наукової роботи; підготовка та оформлення презентації; підбір наукових джерел до запропонованої тематики; формулювання умови задачі та її вирішення.

1. *Реферування* – це процес аналітично-синтетичного опрацювання інформації, що полягає в аналізі первинного документу, знаходженні найвагоміших у змістовому відношенні даних (основних положень, фактів, доведень, результатів, висновків тощо). Процес реферування – низка логічних операцій, таких як: оцінка, відбір, аналіз та узагальнення відомостей, що містяться в первинному документі.

2. *Есе* – наукові, критичні та інші нариси, які відзначаються оригінальністю суджень і особливістю форми. Есе оформляється у вигляді письмової роботи обсягом до 10 сторінок та повинно розкривати актуальність теми, обґрунтованість висновків та містити перелік використаної літератури. Посилання на джерело по тексту роботи оформляти у квадратних дужках.

3. *Наукова робота* проводиться студентом за визначеною викладачем темою. Структура наукової роботи: вступ (тема, мета та завдання роботи та основні її положення); теоретичне обґрунтування (виклад базових теоретичних положень, законів, принципів тощо, на основі яких виконується завдання); методи (вказуються і коротко характеризуються); основні результати роботи (подаються результати, схеми, систематизована реферативна інформація та її аналіз); висновки; список використаної літератури. Підготовка наукової роботи здійснюється на основі опрацювання, крім законодавства та підручників (навчальних посібників), наукової літератури з обраної проблеми. Обсяг наукової роботи – до 30 сторінок.

4. *Презентація* – це електронний документ, що являє собою набір слайдів, призначений для демонстрації в аудиторії. Метою будь-якої презентації є візуальне подання систематизованої автором інформації з обраної тематики. Електронна презентація, виконана за допомогою програми Microsoft PowerPoint або її аналогів – зручний спосіб донести інформацію аудиторії.

5. *Підбір наукових джерел до запропонованої тематики.* Виходячи з обраної проблематики студент самостійно підбирає необхідний інформаційний матеріал. *Інформаційну базу* дослідження складають бібліографічні, інформаційні й довідкові видання, статистичний і фактичний матеріал, законодавчо-нормативні документи тощо. Робота над пошуком необхідних літературних та інших інформаційних джерел починається з огляду систематичних та алфавітних каталогів наукових бібліотек, відкритих книжкових фондів, реферативних оглядів, бібліографічних покажчиків, посиланнях в книгах і статтях тощо.

6. *Формулювання умов задачі* є формою індивідуальної роботи студентів, яка здійснюється шляхом опрацювання правових питань за матеріалами конкретної судової справи. Така форма індивідуальної роботи спрямована переважно на оволодіння навичками щодо практики реалізації норм права, посилення практичної

спрямованості навчального процесу та набуття умінь правильно тлумачити норми права та застосовувати їх при вирішенні конкретної практичної ситуації, напрацювання навиків фактичного та юридичного обґрунтування власної точки зору, правової позиції та складання процесуальних документів.